

NSVL KOHTU RAHVAKOMISSARIAADI ÜLELIIDU-
LINE JURIIDILISTE TEADUSTE INSTITUUT

RAHVAKOHTUNIKU JA RAHVAKAASISTUJA
BIBLIOTEEK

M. A. TŠELTŠOV

**TSIVIILHAGI
KRIMINAALPROTSESSIS**

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“
TARTU, 1945

Käesolev töö on määratud abiks praksises töötajale — kohtunikule ja osalt prokurörile. Brošüür juhatab, keda kriminaalasjas võib tunnistada tsiviilhagejaks ja kelle vastu võib esitada tsiviilhagi. Praktilisi kaasusi käsitledes lahendab autor esitatud küsimusi konkreetselt. Ta peatub üksikasjaliselt hageja õiguste juures kohtuistungil ja analüüsib kõige sagedamini esinevaid vigu, mida tehakse tsiviilhagide arutamisel kriminaalprotsessis.

Eripeatüki pühendab autor riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide poolt esitatava tsiviilhagi iseärasustele. Selles peatükis autor valgustab ka antud küsimusse puutuvat seadusandlikku ja juhendilist materjali, mis on Isamaasõja kestel avaldatud.

NSVL KOHTU RAHVAKOMISSARIAADI ÜLELIIDU-
LINE JURIIDILISTE TEADUSTE INSTITUUT

RAHVAKOHTUNIKU JA RAHVAKAASISTUJA
BIBLIOTEEK

TOIMETAJA I. T. GOLJAKOV

M. A. TŠELTSOV

TSIVIILHAGI
KRIMINAALPROTSESSIS

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

TARTU, 1945

Tõlgitud teose järgi: М. А. Чельцов, Гражданский иск в уголовном процессе. Юридическое издательство НКЮ СССР. Москва, 1944.

Tõlkija: A. Randalu.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

MB 03172

Vastutav toimetaja H. Randalu. Tehniline toimetaja H. Kohu. Ladumisele antud 30. VIII 45. Trükkimisele antud 24. IX 45. Paberi kaust 73×103. $\frac{1}{32}$. Trükipoognaid $2\frac{1}{2}$. Autoripoognaid 2. Arvestuspoognaid 2. Laotihedus trpg. 34 000. Tiraaz 2200. Trüki-koja tellimus nr. 1147. Trükikoda „Noor-Eesti“, Tartu, Kastani 38.

Hind rbl. 3.—

М. А. Чельцов, Гражданский иск в уголовном процессе.
На эстонском языке. Эгосиздат „Научная Литература“, Тарту.

KURITEOGA TEKITATUD KAHJU TASUMISE HAGI MÕISTE.

Igasugune kuritegu rikub nõukogude võimu poolt seatud õiguskorda. Seepärast on üldreeglik, et kurjategija jälitamist kohtuvõimude kaudu algatatakse ametlikus korras nende võimuesindajate poolt, kes on kutsutud kaitsma seaduslikkust, s. o. esmajärjekorras p r o k u r a t u u r i poolt. Erandiks on kitsas ring raskuselt tähtsusetuid kuritegusid, nagu solvamine, laim, peksmine ja kerge kehavigastuse tekitamine, mis on sihitud eraisikute vastu ja pandud toime samuti eraisikute poolt. Neil juhtumil annab seadus kuriteo läbi k a n n a t a n u l e enesele õiguse algatada süüdistust ja toetada seda kohtus. Prokuratuuri vaheleastumine neis asjus piirdub nende harvade juhtumitega, mil asjaomane kuritegu enam-vähem tõsiselt riivab avalikku huvi. Neid asju nimetatakse e r a s ü ü d i s t u s a s j a d e k s.

Kõigil muil juhtumil lasub rikutud korra kaitsmine õiguserikkuja kohtuliku süüdistamise teel prokuratuuril. Ja ehkki üks või teine kuritegu võib otseselt riivata üksikute kodanikkude mitmesuguseid huve, ei esine nad kohtulikul asjaarutamisel siiski mitte aktiivsete subjektidena (pooltena), vaid ainult t u n n i s t a j a t e n a. Sääraseks on näiteks kodanik, keda süüalune tulistas tapmis-katse puhul; süüaluse poolt vägistatud naiskodanik; militsionäär, keda löi vahistamisel vastuhakanud huli-gaan. Kõigil neil juhtumil nimetatakse tegeliku elu seisukohalt k a n n a t a n u i k s tavaliselt isikuid, kelle vastu oli kuritegelik tegevus otseselt sihitud. Nad kannatasid tõepoolest teatud kahju — moraalset või füüsilist või mõlemaid koos. Kuid meie kriminaalprotsessi seisukohalt on need isikud ainult t u n n i s t a j a d, kes uurimisvõimude ja kohtu nõudel on kohustatud andma seletusi. Neil pole õigust kohtus süüdistada. Rikutud avalik (s. o.

üld-)huvi õiguskorra säilitamisel justkui katab siin endaga ühe või teise kodaniku erihuvi, mida samuti rikuti selle kuriteoga.

Kohtute poolt määratava karistuse eesmärgiks on samuti õiguskorra toetamine, s. o. kõigi NSVL kodanike ühiste huvide kaitsmine. Mõjustades ümbruskonda ja süüdimõistetut (tema parandamine, isoleerimine), pakub karistus ühtlasi teatud rahuldust kuriteo läbi kannatanule, justkui tasandab temale tekitatud moraalselt kahju.

Kuid väga paljudel juhtumitel ei tekita toimepandud kuritegu mitte üksnes moraalselt kahju (näiteks lähedase inimese tapmisega esilemanatud muret), vaid ka ainelist kahju (näiteks tapetu poolt oma lastele antud rahalise abi ärajäämine, ärapõletatud elamu või varastatud eseme kaotus jne.). Sellistel juhtumitel võib süüdlasele määratud karistus teataval määral tasandada või pehendada kuriteo läbi kannatanule tekitatud moraalselt kahju, kuid ta jätab tasumata kuriteo ainelise kahju.

Tsiviilkoodeksis sätitud üldreeglina on igaüks kohustatud tasuma oma tegudega tekitatud kahju ja kahjumi. Seepärast on igal kuriteo läbi kahju kannatanul õigus esitada kahju või kahjumi tekitanule hagi tsiviilprotsessi korras ja nõuda kahjude tasumist.

Säärane hagi allub tsiviilprotsessi üldeeskirjadele: hageja peab tõendama oma hagi alused ja suuruse. Hagi suuruse määrab hagejale kuriteoga tekitatud ainelist kahjumite summa. Aluseks on aga kahju tekitanud kuriteo toimepanek kostja poolt. Kuid kuritegu ei tõendata tsiviil-, vaid kriminaalprotsessi kaudu. Sääraseks tõendamiseks tarvilikud materjalid kogutakse kõigi keerukamate asjade puhul juurdluse käigus. Lõplikult aga tunnistada, et antud isik pani toime teatud kuriteo, võib kohus ainult otsusega, mis on tehtud pärast asja kohta kogutud tõendite kontrollimist ja hindamist.

Tähendab, kuni kriminaalprotsess pole kuriteoasjas

lõppenud ja süüdimõistev kohtuotsus langetatud, ei või kahjukannatanu temale selle kuriteoga tekitatud kahjude tasumise hagiga pöörduda tsiviilkohtu poole. Nõnda on see ka väljendatud VNFSV KrPK §-des 14 ja 15.

Säärane kord teeb õiguserikkujalt kahjutasu nõudmise kahjukannatanule keerukaks. Peale selle peab tema poolt tsiviilprotsessi korras esitatavalt hagilt olema tasutud kohtulõiv sõltuvalt hagi summast. See on kahjukannatanule, kes kuriteo läbi tekkinud kahju tagajärjel viibib sageli kitsikuses, samuti tülikas. Pole kaheldav, et süüaluse süüdimõistmisest moraalselt ja aineliselt huvitatud kahjukannatanu aktiivsem osavõtt kriminaalprotsessist võib paljudel kordadel aidata prokuratuuril ja kohtul kogu asja olustikku täielikult välja selgitada ega anna süüdlasele võimalust õigusemõistmise käest libiseda.

Õeldule võib veel lisada ühe kaalutluse. Kuriteo läbi kahju kannatanu seisukord ei ole hoopiski säärane nagu igal muul hagejal: ta pole kahjutekitanuga astunud mingisse õiguslikku vahekorda, pole temaga sõlminud tehinguid, mis talle ebasoodsaid tulemusi — kahjusid — tekitada võisid. Ta langes seadusevastaste ja pealegi sääraste tegude ohvriks, milliseid riik loeb kõige ohtlikumaiks, karistades nende eest süüdlasi. On seepärast täiesti õiglane, kui riik tuleks kahjukannatanule appi, kergendades ja kiirendades kurjategija poolt temale tekitatud kahjude tasumist.

Tsiviilprotsessi korras võib kuriteo läbi kahju kannatanu taotleda temale tekitatud kahjude tasumist pärast seda, kui kahju tekitanud kurjategija on kriminaalkorras süüdi mõistetud. Säärane kahjutasumise tee ei ole riigile soodus: kohtuvõimud peavad õiguserikkuja ühe ja sama teo küsimust arutama kaks korda — esiteks kriminaalõiguslike tagajärgede seisukohalt, määrates kurjategijale karistuse, siis aga tsiviilõiguslike tagajärgede seisukohalt, rahuldades kannatanu hagi. Kahekordne arutamine raiskab tarbetult kohtu ja protsessiosaliste aega, tekitab lisakulusid ja venitab asja lõplikku otsustamist.

On selge, et niihästi riigi enda kui ka kuriteo läbi kannatanu huvides on tarvilik säärase kannatanute hagsid lubada läbi vaadata ühiselt kuriteoasja kohtuliku arutamisega kriminaalkorras.

Kriminaalasja ja kahjude tasumise hagi ühine arutamine on tarvitusel mõnes Lääne-Euroopa riigis. Säärase korra kehtimapanekuks Nõukogude riigis on ka veel lisapõhjus: kuna kogu tööstus ja kaubandus, kogu transport ja kõik pangad on riiklikud, kuna peaaegu kogu talurahvamass on liidetud kollektiivseisse majapidamistesse, siis on kuritegude (varavastaste ja ametialaste) läbi kannatanuiks väga sageli riiklikud või kooperatiivsed ettevõtted ja ühiskondlikud organisatsioonid. Ühiskondliku sotsialistliku omandi kui nõukogude korra majandusliku aluse puutumatusel valvel seisavad aga kõik riigiorganid, eriti kohus ja prokuratuur.

On täiesti loomulik, et sotsialistliku omandi riisujate ja teiste õiguserikkujate vastu sihitud kriminaalprotsessi korraldamisel peab arvestama ja võimalikult rahuldama nende riiklike ja ühiskondlike asutuste ning ettevõtete huve, millised osutuvad kuritegude läbi kannatanuiks.

Seepärast just lubataksegi nõukogude kriminaalprotsessis üldreeglina arutada kuriteo läbi kannatanud isiku nõudeid temale kuriteoga tekitatud varalise kahjumi tasumise kohta. Säärast nõuet, mis kuulub läbivaatamisele ühtaegu kriminaalasja arutamisega kohtus, nimetatakse tsiviilhagiks kriminaalprotsessis (VNFSV KrPK § 14 ja järgnevad).

II peatükk.

KES VÕIB ESITADA TSIVIILHAGI KRIMINAAL- PROTSESSIS?

Esimesest pilgust näib see lihtne ja selge olevat: hagi võib esitada see, kes kandis kuriteo läbi kahju. Kuid isikute ring, kes kuriteo tõttu ühte või teist kahju kandisid,

võib faktiliselt väga lai olla, kuigi neid kõiki ei või kuriteo läbi kannatanuiks lugeda.

Analüüsime mõnda näidet.

Kod. Popovile pakutakse osta soodsail tingimustel mõni kott kartuleid. Kuna tal raha ei ole, tahab Popov seda laenata oma sõbralt Karpovilt, kes ka lubab vajaliku summa. Karpov võttis raha hoiukassast, kuid trammi-sõidul varastati see temalt. Seetõttu Popov lubatud summat ei saanud, ost jäi tegemata ja ta jäi odavatest kartulitest ilma. Antud kuriteo läbi sai Popov küll majanduslikku kahju, kuid teda ei või lugeda kuriteo läbi kannatanuks: selleks on ainult Karpov.

Toome teissuguse, elus sageli esineva juhtumi. Kod. Neostorožnõi ostis turult temale tundmatult isikult palitu; müüja võttis selle sealsamas seljast ja viitas oma rahalisele kitsikusele, kusjuures ta palitu ostjas ei tekitanud mingeid kahtlustusi. Kuid mõni päev pärast palitu ostu selgus, et selle oli keegi tundmatu varastanud kod. Zubovilt. Viimase avalduse põhjal, mis miilitsa poolt kontrollitud, võeti palitu Neostorožnõilt ära.

Neostorožnõi loeb end muidugi kannatanuks, kuna ta kaotas palitu eest makstud summa. Kuid kas võib ta esitada tsiviilhagi kriminaalprotsessis, kui varas on avastatud ja kohtu alla antud? Sellele küsimusele tuleb vastata eitavalt, sest kod. Neostorožnõi ei kannatanud kahju mitte varguse — kuriteo läbi, mille toime pani varas. Selle kuriteo läbi kannatas ainult Zubov, kes olekski varga vastu hagi võinud esitada, kui talle ei oleks temalt varastatud palitut tagasi toodud.

Kod. Neostorožnõi kannatas kahju tsiviilõigusliku tehingu — palituostu — tõttu talle tundmatult isikult, kes ei osutunud müüdnud eseme omanikuks. Seepärast ei ole riigil mingit põhjust appi tulla kod. Neostorožnõile ja vabastada teda kohtulõivu maksmisest hagilt, millega viimane taotleb palitu eest makstud raha tagastamist. Kui ta tahab hageda seda summat isikult, kes talle võõra palitu

müüs, siis peab ta selle vastu hagi esitama üldises tsiviilprotsessi korras.

Kui kriminaalprotsessi korras hakatakse palituvarga üle kohut mõistma, selgitab kohus varguse fakti ja ühtlasi määrab kindlaks nii kriminaalkarakteristuse kui ka varga varalise vastutuse varguse läbi vahetult kahju kannatanu ees. Kuid kohus ei ole huvitatud kolmandale isikule palitumüümise faktist, mis käesolevas vargust käsitlevas kriminaalasjas ei oma tähtsust, s. o. faktist, millest võib tuleneda müüja varaline vastutus ostja ees.

Seega ei ole siin üks ja sama alus, vaid on kaks erinevat alust kriminaal- ja tsiviilvastutuseks. Seetõttu ei võigi kod. Neostorožnõi tsiviilhagi läbivaatamist ühendada kod. Zubovi palitu vargust käsitleva kriminaalasja arutamisega.

Säärane küsimuse lahendus tundub ostja suhtes mõnikord ebaõiglasena. Kuid ta õigsus saab täiesti selgeks, kui meie näidet pisut komplitseerida. Kujutleme, et tundmatult palitu ostnu müüs selle mõne aja pärast edasi teisele kodanikule, isegi veel kallimalt, kui ostis vargalt. Miilits võttis palitu ära teiselt ostjalt, kes osutubki nüüd kannatanuks: ta kaotas raha ja ka palitu võeti talt ära. Kuid vargaga ei olnud teisel ostjal mingit tegemist, ostumüügi tehingu teostas ta kod. Neostorožnõiga, ja ta nõudlustel viimase vastu nagu ka Neostorožnõi nõudlustel varga vastu ei ole muidugi mingit juriidilist sidet vargust käsitleva kriminaalprotsessiga. Neid nõudlusi võib läbi vaadata vaid tsiviilprotsessi korras.

Kuid kannatanuks ei ole igakord üksnes eseme omanik. Näiteks kodanikult on varastatud taskukell, mille ta ajutiseks võttis sõbralt; rätsepalt on varastatud tellija riie, millest ta pidi õmblema ülikonna, või tema poolt juba valmisõmmeldud ülikond. Mõlemal neil juhtumel isik, kes kasutas sõbra taskukella, ja rätsep on kahjukanatanud, kes võivad varga vastu kriminaalprotsessis

hagi esitada. Siin on üks ja seesama fakt — varguse fakt — aluseks nii kohtualuse karistusele kui ka kannatanu varalisele hagile. Järelikult peab VNFSV KrPK § 14 mõttes kannatanuks lugema kuriteo esemeks oleva asja valdajat.

Pisut ebaselgena võib kannatanu küsimus näida järgmisel juhtumil. Kodanikule, kelle kindlustatud varandus on kahjustatud või hävinud (näiteks maja maha põlenud), maksavad Riikliku Kindlustuse organid lepingu või määralise sundkindlustuse seaduse alusel välja kindlustussumma. Kui tehti kindlaks, et toime on pandud kuritahtlik süütagamine ja süütaja üle mõistetakse kohut — kas võib siis Riikliku Kindlustuse organ kriminaalasja kohtulik arutamisel esitada süüaluse vastu tsiviilhagi? Meie kohtupraktikas on säärane hagi lubatud, kuigi käesoleval juhtumil ei kannatanud Riiklik Kindlustus rahalist kahju mitte süütagamise fakti enese tõttu, vaid oma lepingulise kohustuse tõttu kindlustusvõtja ees. See ilmneb sellest, et kui vabatahtliku kindlustuse korral ei oleks kindlustusvõtja õigegaegselt õiendanud kindlustuspremiat, siis leping oleks lakanud kehtimast ja Riiklik Kindlustus ei oleks kindlustussummat olnud kohustatud maksma, kuigi maja põles maha.

Riikliku Kindlustuse poolt sellistel kordadel tsiviilhagi esitamise võimaldamine on täiesti õigustatud Riikliku Kindlustuse erilise seisukohaga ja osaga majanduselus: määratul enamikul juhtumel (sundkindlustus) on hävimise riisiko seaduse alusel kantud üle Riiklikule Kindlustusele.

Üldiselt tuleb kannatanuks, kes kriminaalprotsessis on õigustatud esitama tsiviilhagi, KrPK § 14 mõttes lugeda iga kodanikku, iga ettevõtet või asutust, kes vahetult kuriteo läbi kahjusid kandis.

Sellest üldreeglist on erand, mis on seaduses otse ette nähtud. Surma põhjustamise korral kuulub kahjutasu saamise õigus isikuile, kes olid surnu ülalpidamisel.

VNFSV TsK § 409 kohaselt peab matusekulud tasutama isikuile, kes need kulud kandsid.

Ülalpool-öeldust nähtub, et kahju, millest kõneldakse VNFSV KrPK §-s 14, tuleb tõlgendada ainuüksi ainelise kahjumi mõttes. Meie kohtupraktika käsitabki küsimust nõnda. Kohtud ei võta kriminaalprotsessi korras läbivaatamisele hagnosis, mis põhjenevad kuriteoga tekitatud moraalsel kahjul. Kui säärane hagi esitatakse, siis on selge, et „hageja“ nurub kriminaalprotsessist osavõttu ainuüksi selleks, et taotleda kohtus süüaluse karistamist. Kuna me teame, et peale erasüüdistusasjade ei ole meie seaduse järgi kannatanuil, kellel puudub kohtuasjas aineline huvi, õigust süüdistada, siis talitavad kohtud õigesti, kui nad kriminaalprotsessis ei luba esitada sääraseid „rahata“ hagnosis.

Peab aga tähendama, et praktikas võib üldreeglist, mille kohaselt tuleb kahju all mõista ainult varalist kahju, esineda erandeid. Näiteks hulga aastate eest arutati Kiievis järgmist asja: kodanikel E. kadus ära nelja-aastane laps. Aasta pärast vangistati keegi M., keda süüdistati lapse riisumises. Nende juurest leitud viie-aastast poisikest nimetasid nad oma pojaks, kuid kodanikud E. tundsid selles poisikeses ära neilt kaduma läinud lapse. Rea asjaolude tõttu osutus lapse isiku kindlakstegemise küsimus väga keerukaks. Laps, keda kumbki abielupaar nimetas omaks, paigutati lastekodusse. Kui abielupaar M., keda süüdistati lapse riisumises, anti kohtu alla, esitasid kodanikud E. samas kohtus M. vastu hagi lapse tagastamise kohta. Kohus tunnistas nad tsiviilhagejateks ja ühendas nende hagi kriminaalasja arutamiseks.

Kuigi antud juhtumil ei olnud lahendamisel varalise kahju küsimus, võib siiski arvata, et kohus talitas õigesti. Kodanikud E. ei kandnud kuriteo läbi mitte üksnes moraalsel kahju, vaid ka säärast, millist võidakse kõrvaldada tsiviilõigusliku hagi rahuldamise teel lapse tagastamisega. Üks ja seesama alus — lapse

riisumise fakt (kui kohus tunnistab selle tõendatuks) — tingib kohtualustele karistuse kohaldamise ja samuti neilt lapse äravõtmise ning ta tagasiandmise hagejale.

Arvestades säärase asjade tekkimise võimalust tuleb tunnistada, et KrPK §-s 14 on tarvitatud õigesti väljendust „kahju“, mille mõte on laiem kui väljendusel „aineline kahju“. „Kahju“ haarab endasse tsiviilhagi esemeks olla võiva igasuguse kahju mõiste, kuigi põhimiseks on ikkagi varaline kahju (kahjum).

Lähtudes säärasest seisukohast tuleb tähendada, et on juhtumeid, kus kuriteo läbi teatud varalist kahju kandnud isikut ei või kannatanuks tunnistada ega tema hagi läbivaatamisele võtta. Need on juhtumid, kus kannatanu võttis ise seaduse poolt keelatud tegudest osa. Esitame näiteid.

Borštšev leppis asutuse ametniku Pjassetskiga kokku, et ta annab temale seadusevastase teo sooritamise eest altkäemaksu. Andnud altkäemaksu, hakkas Borštšev kartma ja teatas viivitamata asjast prokuratuurile. VNFSV KrK § 118 märkuse põhjal vabastati Borštšev kriminaalvastutusest ja kohtusse saabus KrK § 118 põhjal ainult Pjassetski vastu tõstetud süüdistusasi. Borštšev esitas siis süüaluse vastu hagi, milles nõudis sellele antud 1500 rubla suuruse altkäemaksusumma tagastamist.

Kohus talitas täiesti õigesti, kui ta ei tunnistanud Borštševit tsiviilhagejaks, sest Pjassetski poolt Borštševiga teostatud „tehing“ oli seadusevastane. Selle suhtes tuleb kohaldada VNFSV TsK §-e 30 ja 147, mille kohaselt tehing tunnistatakse tühiseks ja kõik, mis pooled selle järgi on saanud, nõutakse sisse riigi tuludesse kui alusetu rikastus.

Toome teissuguse näite. Pokupatelev omandas Prodavtsovilt väga odava hinnaga kalliskive, mis tema teada olid varastatud. Kuid hiljem selgus, et Prodavtsov,

kasutades „salaostu“ olukorda, oli Pokupatelevile kaela määrinud klaasitükid. Tekkis kriminaalasi, milles süüdistati Prodavtsovi kelmuses. Kuid Pokupatelevi ei või tunnistada tsiviilhagejaks ega nõuda klaasitükkide eest makstud raha tagastamist, sest ta ise tahtis teostada seadusevastast tehingut. Kui Prodavtsovilt on raha ära võetud, antakse see riigi tuludeks.

Kõik, mis on ülalpool öeldud kannatanu õiguse kohta esitada kriminaalasi arutamisel tsiviilhagi, ei kehti täies ulatuses sõjatribunalides arutatavate asjade kohta. Sõjatribunalide määrustiku § 19 alusel menetlevad sõjatribunalid selle liiduvabariigi protsessuaalõiguse järgi, millise territooriumil asja arutatakse. VNFSV KrPK § 389 põhjal ei ole tsiviilhagide esitamine sõjatribunalides lubatud. Teiste liiduvabariikide (UNSV, Valge-Vene NSV, Uzbeki NSV, Armeenia NSV) KrPK-tes säärast kitsendust ei ole.

III peatükk.

KELLE VASTU VÕIB ESITADA TSIVILHAGI KRIMINAALPROTSESSIS?

Kõigil meie poolt mainitud juhtumel võis kuriteo läbi kannatanu esitada hagi ainult süüaluse vastu. See on täiesti loomulik: süüaluse poolt toimepandud kuriteoga on kannatanule tekitatud varalist kahju. Süüalune vastutab kuriteo eest nii kriminaalkorras, sattudes karistuse alla, kui ka tsiviilõiguslikus korras: temalt nõutakse sisse kahjusumma.

Kuid võib ette tulla, et seda kahte vastutust ei kannaks üks ja sama isik: üks isik vastutab kriminaalkorras, teine aga tsiviilõiguslikus korras.

Kriminaalkorras kannab iga isik vastutust ainult omaenda tegude eest. Seega, kui teatud kodanik ei suuda kriminaalkorras vastutada kui vaimselt haige või kui veel

jõudmata sellesse ikka, kus algab kriminaalvastutus, siis tema suhtes algatatud kriminaalasi lõpetatakse.

Kuid seadus võib tsiviilõigusliku vastutuse panna ka teistele isikutele. Sagedaim on siin vanemate ja eestkostjate vastutus nende laste ja eestkostjaluste poolt tekitatud kahjude eest (VNFSV TsK § 405).

Näiteks, kui varguse pani toime alla 12 aasta vanune lapsealine, siis ta kriminaalkorras ei vastuta. Kui aga alaealine sai 12-aastaseks, siis ta kannab kriminaalvastutust; kuid varalist vastutust ta tegude eest kannavad ta vanemad. Seepärast võib kriminaalasia arutamiseiga üht-aegu läbi vaadata ka selle varguse läbi kannatanu tsiviilhagi, mis on lapsealise süüaluse isa või ema vastu esitatud.

Kui varaline kahju on tekitatud 14-aastaseks saanud alaealise kuriteoga, siis võib tema kohta käiva kriminaalasia arutamisel esitada kannatanu tsiviilhagi nii tema vastu isiklikult kui ka ta vanemate ja eestkostjate vastu, kui alaealisel enesel puudub sissetulekuallikas (VNFSV TsK §-d 9 ja 405).

Teissugune juhtum, kus üks isik kannab teise isiku poolt tekitatud kahju eest varalist vastutust, on ette nähtud TsK §-s 404. See on isikute ja ettevõtete vastutus, kelle tegevus on seotud suurendatud hädaohuga ümbruskonnale, ja nimelt: raudteede, vabrikute, tehaste, ehitisi ja muid seadeldisi püstitavate isikute jne. vastutus.

Kui kahju on tekitatud suurendatud hädaohuallika poolt õnnetu juhtumi tagajärjel, siis selle allika valdaja vastutab tsiviilprotsessi korras. Kuid on võimalik ka süüdlase kriminaalvastutus, kes õnnetu juhtumi tagajärjel kahju tekitas, kui varaline vastutus lasub suurendatud hädaohuallika valdajal. Toome rea näiteid kohtupraktikast.

Ettevaatamatul sõidul autoga vigastas autojuht teekäijat. Autojuht vastutab kriminaalkorras. Kuid kannatanul on kriminaalasia arutamisel õigus esitada tsiviilhagi

autoomaniku vastu, olgu selleks üksik kodanik või asutus ¹⁾).

Loomaaia teenistuja lohakuse tõttu lipsas kiskja puurist välja ja pures külastajat. Lohakuse eest kannab kriminaalvastutust teenistuja, kuid hagi eest ravimiskulude tasumise kohta või töövõime kaotuse hüvitamise kohta vastutab loomaaed.

Ehitustööline viskas püstitatava hoone tellingutelt alla palgi ja surmas sellega tänaval mööduva kodaniku. Tööline vastutab VNFSV KrK § 139 järgi, kuid tapetu kulul ülalpeetavate hagi suhtes kannab vastutust ehitusorganisatsioon.

Töökoja juhataja või ohutustehnika inseneri poolt ohutustehnika eeskirjade täitmata jätmise tõttu lõigati töölisel tehases käsi ära. Töökoja juhataja või inseneri kriminaalvastutuse kõrval KrK § 133 järgi kannab varalist vastutust kannatanu ees tehas.

Seadusega (TsK § 407-a) on määratud kindlaks ka asutuse vastutus ametiisikute poolt nende kompetentsi piirides teostatud ja kuritegelikeks tunnistatud teenistus-
alaste tegude ja teenistus-
alase tegevusetuse eest neil juhtumel, kui vara, eriti rahasummasid, anti seaduse nõudel

¹⁾ TsK § 404 alusel isikud ja ettevõtted vastutavad kahju eest, mis on tekitatud suurendatud hädaohuallika poolt. Nagu NSVL Ülemkohus seletas, „ei tee seadus selles eeskirjas erandit sõjaväeosadele, kes oma majanduslikus tegevuses kasutavad masinaid ja mootoreid, mille töötamine on seatud suurendatud hädaohuga ümbuskonnale... Tadžiki NSV Ülemkohtu järeldus, nagu ei oleks seadus sõjaväeosade vastutust sõjaväelaste tegudega tekitatud kahju eest ette näinud, on ebaõige“. (Tsiiviilasjade Kohtukolleegiumi määrus nr. 36/808 — 1942. a. Savinova kahjutasunõudmise asjas autopataljoni vastu, „Sudebnaja praktika Verhovnogo suda SSSR za 1943 g.“, vöp. III, Moskva, 1943, lk. 23.) Seega on isik, kellele sõjaväeosa autojuhi kuriteoga on selle väeosa auto majanduslikul ekspluateerimisel tekitatud kahju, õigustatud esitama selle väeosa vastu kahjutasuhagi. VNFSV-s võib seda hagi esitada ainult tsiiviilprotsessi korras pärast autojuhi süüdimõistmist sõjatribunali poolt. Teistes liiduvabariikides võib sõjatribunal selle hagi läbi vaadata kriminaalasja arutamisel.

üle sellele asutusele või ametiisikule kahjukannatanu enese poolt või kahjukannatanu kasuks. Kui kohtutäitur, notariaadi töötaja või asitõendite hoiukoha juhataja langeb temale teenistuse alal usaldatud vara raiskamise pärast kohtu alla, siis võivad kahjukannatanud selle eeskirja põhjal kohtulikul arutamisel esitada tsiviilhagi selle asutuse vastu, kus kohtualune teenis.

Kriminaalasja arutav kohus ei ole kõigil loetletud ja sellesarnastel juhtumitel õigustatud keelduma kannatanut tsiviilhagejaks tunnistamast ja vastutusele võtmast tsiviilkostjana suurendatud hädaohuallika valdajat või muid isikuid, kes on süüaluse tegude eest varaliselt vastutavad. Oleks täiesti ekslik jätta neil juhtumel esitatud hagid läbi vaatamata, seletades kahjukannatanule, et pärast kriminaalasja lõppemist on tal võimalus esitada hagi vastava asutuse vastu tsiviilprotsessi korras.

VNFSV KrPK §-d 14 ja 15 annavad kannatanule õiguse ise otsustada, kas esitada hagi kriminaalasja arutamisel või pärast selle lõppu tsiviilprotsessi korras. Kuid kui säärane hagi on esitatud õigeaegselt, peab kohus lahendama ta koos kriminaalasjaga.

Tuleb ühtlasi märkida, et VNFSV TsK § 408 kohaselt isikud, kes ühiselt on kahju tekitanud, vastutavad kahjukannatanu ees solidaarselt. Neil juhtumel, kus kriminaalkuriteo toimepanekus süüdistatakse mitut isikut, on kahjukannatanul seepärast õigus esitada temale tekitatud kahjude tasumise hagi nii kõigi süüaluste vastu koos kui ka ükskõik kelle vastu nende seast omaenda valikul.

Ühtlasi tuleb silmas pidada, et kriminaalprotsessis võib hagi esitada ainult kahjukannatanu ja ainult süüaluse vastu või isiku vastu, kes seaduse põhjal kannab viimase eest ainelist vastutust. Seega ei ole kriminaalprotsessis lubatav: a) esitada kahjukannatanule vastuhagisid süüaluse või tsiviilkostja poolt; b) esitada ükskõik milliseid hagisid ühe

süüaluse poolt teise vastu või tsiviilkostja vastu või tsiviilkostja poolt süüaluse vastu ja sotsiaalkindlustuse organi poolt ettevõtte vastu (regressi korras — VNFSV TsK §-d 413 ja 414).

IV peatükk.

TSIVIILHAGEJA ÕIGUSED KRIMINAALPROTSESSIS.

Nagu ülalpool näidatud, abistab riik kuriteo läbi kannatanut, kes esitab tsiviilhagi, tunnistades selle hagi erilist laadi võrreldes üldiste hagidega tsiviilprotsessis. See väljendub kõigepealt **s ä ä r a s e h a g i v a b a s t a m i s e s k o h t u l õ i v u s t**. KrPK §-s 16 on täiesti täpselt öeldud, et mitte hageja, vaid hagi vabastatakse lõivust; see tähendab, et säärase hagi rahuldamise korralgi kriminaalasja kohta käivas otsuses ei ole kohtul õigus **k o h t u l õ i v u t a s u m i s t p a n n a k o s t j a l e**.

Kriminaalasi algab harva otseteed kohtus; kohtulikule arutamisele eelneb asja eeluurimine, et kindlaks teha kõiki ta tähtsaimaid olusid. KrPK §-de 119 ja 120 kohaselt on kannatanul õigus esitada oma hagi juba uurimise alustamisel. Kuna süüaluse isik ei ole sel momendil ehk teada ja ei ole selgitatud ka ainelise kahju summa, siis on kannatanul õigus oma hagiavalduses mitte näidata ei kostja nime ega hagi hinda. Kannatanu esmakordsel ülekuulamisel on uurija kohustatud temale seletama, et tal on õigus esitada tsiviilhagi. Hageja palvel või omal algatusel võib uurija KrPK § 121 kohaselt (iseegi enne hagi esitamist) võtta tarvitusele abinõud hagi kindlustamiseks, kui ta tunnistab, et vastasel korral tsiviilhageja kaotab võimaluse saada tasu kantud kahjude eest.

Olgugi et eeluurimise vältel ei ole protsessis veel pooli, osutatakse KrPK §-s 112 kahjukannatanu erilisele eeliseisundile; uurija ei või kannatanu (kui ka süüaluse) taotlusel keelduda tunnistajate ja ekspertide ülekuulamisest ja muude tõendite kogumisest, kui nendega või-

dakse kindlaks teha tähtsust evivaid asjaolusid. Kannatanu võib seega jälgida uurimiskäiku, mõjustada seda oma taotlustega ja kaevata prokurörile uurija toimetuste peale, kes rikub või kitsendab tema õigusi (VNFSV KrPK §-d 114 ja 212).

Kannatanul kui eraisikul ei või selles menetlusastmes olla erilist esindajat oma huvide kaitseks (näiteks advokaati).

Kohtu alla andmise staadiumis on kannatanul õigus kirjalikult paluda kohut rahuldada need taotlused (näiteks tunnistajate väljakutsumise kohta), millised uurija ja prokuröri poolt tagasi lükati, ja teha avaldusi muude tõendite väljanõudmise kohta.

Pärast seda, kui toimus ettevalmistava istungi määrus süüaluse kohtu alla andmise kohta, on kannatanul kui juba tsiviilhagejaks tunnistatul õigus tutvuda toimikuga kohtu kantseleis ja teha endale tarvilikke väljakirjutisi. Kuigi see tema õigus ei ole otseselt KrPK §-s 252 näidatud, on ta siiski vaidlematu, sest KrPK § 23 p. 6 tunnistab tsiviilhageja pooleks kõrvuti prokuröri ja süüalusega.

Ühtlasi on kannatanul, kes esitas tsiviilhagi, õigus valida oma huvide esindajaid advokaatide või lähedaste sugulaste seast. Tsiviilhageja alaealisuse korral kaitsevad tema huvisid ta seaduslikud esindajad. Kui tsiviilhagejaks on asutus või ettevõtte, siis võib tema esindajaks KrPK § 52 kohaselt olla kas selle juhataja või tema poolt volitatud isik.

Kõige avaramad õigused on tsiviilhagejale antud kohtuliku arutamise staadiumis, kus ta tõesti esineb poolena. Kõigepealt tuleb tähendada, et oma seisundilt protsessis tsiviilhageja, ehkki prokurörist täiesti sõltumatu, külgneb süüdistajaga, moodustades temaga justkui ühe süüdistava poole, mis on vastandatud kaitse poolega (kohtualune, tema kaitsja ja tsiviilkostja, kui säärane esineb). Prokurör ja tsiviilhageja tõendavad ühte ja seda-

sama fakti — kohtualuse poolt kuriteo toimepanemist — kui oma erinevate nõuete ühtset alust: prokurör — nõudes kohtualuse karistamist, tsiviilhageja — nõudes hagi rahuldamist. NSVL Ülemkohus tunnistas rea määrustega selle põhimõtte õigsust, nõudes, et kohus määraks kohtualusele kaitsja, kui tsiviilhagejal on protsessis huvide esindaja (jurist).

Kohtunikud peavad selle põhimõtte endale selgeks tegema, et vältida meie praktikas sageli tehtavat viga, mis seisneb selles, et kohtuliku uurimise ja poolte vaidluste ajal kohus takistab tsiviilhagejat, kui see tõendab süüdistuse põhjendatust. Säärase takistamise õigustamiseks seletavad kohtunikud mõnikord, et süüdistamise võimaldamine tsiviilhagejale kahjustab kohtualust (on rikutud poolte võrdsus: kaitseb end üks, kuid ründavad kaks). Säärane arutlus on aga lausa ekslik: tsiviilhageja ei ole kolmas pool; olles lubatud oma õigusi teostama on ta kohtus tegutsevast kahest pooltest ühe poole ja nimelt süüdistava poole lahutamatuks osaks.

Samal ajal võib arvata, et kannatanu kui eraisiku tsiviilhagi, mis on liidetud kriminaalsüüdistusega, ei ole kriminaalprotsessi paratamatu osis, vaid ainult ta komplikatsioon. Selle komplikatsiooni tekkimine oleneb kannatanu tahtest, kes võib ära oodata ka kriminaalasja lõpu ja esitada siis oma nõude tsiviilkohtupidamise korras.

Sellel vaatekohal asus Kriminaalprotsessi koodeksi koostamisel 1922. a. ka meie seaduseandja, nagu nähtub KrPK §-st 269, mille kohaselt tsiviilhageja või tema huvide esindaja mitteilmumine ei too kaasa asja arutamise edasilükkamist; asi lükatakse edasi süüdistaja või kohtualuse mitteilmumise korral. Kui hageja ei ilmu, jääb tsiviilhagi läbi vaatamata, kuna kriminaalasja arutatakse oma korras. (Tähendame muuseas, et Uzbeki NSV KrPK § 108 kohaselt võib kohus tsiviilhagisid läbi vaadata isegi hageja mitteilmumise korral.) Kuid ka säärasel korral rõhutatakse seaduses kannatanu tsiviilhagi soodustamist.

Esiteks KrPK § 54 kohaselt võib prokurör, kui ta seda tarvilikuks peab, tsiviilhagi toetada. See kehtib ka nendel juhtumitel, kui kannatanu kohtuistungile ei ilmunud. Tuleb märkida, et prokuröri kui protsessiosaliste kõigi õiguste ja seaduslike huvide kaitsja otseseks kohustuseks on aktiivselt taotleda kahjukannatanu õigesti esitatud ja põhjendatud hagi rahuldamist. Selle rahuldamine, nagu me ülalpool tähendasime, on üks nõukogude õigusemõistmise ülesandeid. Järelikult ei või prokurör keelduda abistamast kohut selle küsimuse korrapärasel lahendamisel, eriti neil juhtumel, kui kannatanu huvisid ei toeta protsessis kvalifitseeritud esindaja — advokaat.

Teiseks, kui asi on mingisugusel põhjusel edasi lükatud, võib kannatanu uuesti esitada oma hagi enne asja teistkordset arutamist. Kui aga tsiviilhagi ei olnud enne kohtuistungit avamist esitatud, siis on eesistuja kohustatud kannatanule ära seletama tema õiguse esitada hagi.

Selle kannatanu õiguse teostamise viimaseks momendiks on VNFSV (ja rea teiste liiduvabariikide) KrPK-te järgi seega aeg enne kohtuliku uurimise algust — kohtuistungit ettevalmistav staadium. Uzbeki NSV KrPK järgi lubatakse kannatanul esitada hagi kogu kohtuliku uurimise kestel. Säärane kannatanu õiguste laiendamine on vaevalt vajalik ja otstarbekohane: ta võib kantud kahju suuruse kindlakstegemisel kohtule raskusi tekitada ja esile kutsuda kohtualuse vaide, kes enne kohtuliku uurimise algust ei teadnud, et tema vastu on esitatud hagi.

Tsiviilhageja osavõtt kohtulikust uurimisest võib mõningaid kahtlusi tekitada ta seletuste väärtuses ja muuta nende saamise korda. Kuriteo läbi kannatanu kutsutakse väga suurel hulgal juhtumel kohtusse tunnistajana ja tema seletused on sageli väga tähtsad: ta võib kuriteo toimepanemise olustiku kohta anda väärtuslikke näpunäiteid, mõnikord aga tunneb ta ka otsekohe kurjategijad ära (röövimise, riisumise, huligaansuse, kehvastuste tekitamise, kuritahtliku süütamise, kelmuse, varguse jm. asjades). Kannatanut nagu kõiki teisigi

tunnistajaid, hoiatatakse ta tunnistuse andmisel, et ta vastutab selle ebaõigsuse eest VNFSV KrK § 95 põhjal.

Oma protsessuaalselt seisundilt on säärane kannatanu ainult tunnistaja. Kuid kannatanu nagu iga hageja, olles esitanud kahjutasuhagi, muutub sellega protsessipooleks. Tsiviilprotsessi normide kohaselt peab pool tõendamata neid olusid, millele ta toetub kui oma nõuete alusele (TsPK § 118). Tsiviilprotsessis on tõenditeks tunnistajate ütlused, dokumendid, ekspertide arvamused (TsPK §-d 128, 140, 152).

Kuid hageja enese avaldused ei ole tõendiks: ta ei või tunnistajaks olla oma asjas. Tsiviilprotsessi koodeksi järgi on võimalik isegi taandada tunnistaja, kes on huvitatud asja lõpplahendusest. Kui sellest eeskirjast oleks kinni peetud tsiviilhagi läbivaatamisel kriminaalprotsessis, siis kannatanul, kes esitas hagi, ei oleks lubatud tunnistust anda, kuivõrd ta esineb tunnistajana omaenda asjas.

Kuid kriminaalprotsess on ehitatud teissugusel alusel. VNFSV KrPK § 57 kohaselt ei ole kohus mingite formaalsete tõenditega seotud ja võib vastavalt asja olustikule lubada mitut liiki tõendeid.

Kriminaalprotsessis ei ole lubatud tunnistajate taandamine. Kohus kuulab tunnistajatena üle nii kannatanu enese kui ka süüalusele lähimad isikud, selgitades vaid enne ülekuulamist tunnistaja suhet asjaga ja pooltega (KrPK § 284). Kõiki tõendeid hindavad kohtunikud oma seesmise veendumuse järgi (KrPK § 319), võttes arvesse need tõendid, millised pärast kontrollimist nende poolt usaldatavaks tunnistatakse, ja heites kõrvale need tõendid, millised nad ebatõepärasteks või võltsideks tunnistavad.

Kõigepealt annab kohus hinnangu kõigile tõenditele, mis kriminaalsüüdistuse aluse kohta —

süüaluse poolt kuriteo toimepanemise fakti kohta käivad (KrPK § 320 p-d 1—3). Kuid nagu teame, on sama faktaluseks ka tsiviilhagile, mis esitati kuriteo läbi kannatanu poolt. Järelikult ei ole kuriteo läbi kannatanu tsiviilhagi aluse kohta käivate tõendite hindamisel kehtivad mitte Tsiviilprotsessi koodeksi eeskirjad, vaid Kriminaalprotsessi koodeksi normid.

Seega võib kuriteo läbi kannatanu esineda protsessis kahes osas: poole (tsiviilhageja) ja tunnistaja osas. Säärase seisundi lubamisest kõneleb lausa VNFSV KrPK § 284 märkus. Kuid tekivad puhtpraktilised raskused. Üldeeskirjade kohaselt on pooled protsessis üheõiguslikud. Nende viibimine kohtulikul uurimisel, aktiivne osavõtt sellest ja vaidlustest — need on meie kriminaalprotsessi juhtimise paratamatult tarvilikud tingimused (VNFSV KrPK §-d 272, 278, 281, 283, 286, 297, 299, 300, 301, 303, 304). Tähendab, tsiviilhagejat ei või istungisaalist eemaldada ilma tema õigusi jämedalt rikkumata.

Teisest küljest KrPK § 274 kohaselt lahkuvad tunnistajad enne nende ülekuulamist istungisaalist eriruumi ja ülekuulamata tunnistajad ei tohi viibida kohtulikul uurimisel. Selle eeskirja mõte on selge: kohus peab tunnistajalt saama need asjasse puutuvad andmed, millised temal kui vastavate faktide pealtnägijal on meelde jäänud.

Kuidas siis peab kohtulikku uurimist juhtima, et kannatanu kui poole õigusi rikkumata saada tema kui tunnistaja seletusi nii-öelda puhtal kujul, ilma et see lisanduks, mida tunnistaja kui kannatanu kuuleb teiste isikute ülekuulamisel? On nähtavasti ainult üks väljapääs: kannatanu ülekuulamine tunnistajana peab teostatama enne kõiki muid uurimistoiminguid, päris kohtuliku uurimise alguses.

Just säärase juhendi annabki ÜNSV Kriminaalprotsessi koodeks: KrPK § 264 märkuses öeldakse, et kannatanu kuulatakse üle „esimesena ülekuulatavate isikute hulgast“. See tähendab, et tema ülekuulamine peab järg-

nema otsekohe pärast süüdistuskokkuvõtte ettelugemist ja süüaluse vastust küsimusele, kas ta tunnistab ennast süüdi. Tähen­dab, neil juhtumeil, kui kannatanu asjast tsiviilhagejana osa võtab, ei lahku ta kohtusaalist koos kõigi teiste tunnistajatega ja kohus, lahendades kohtuliku uurimise korra küsimust (UNSV KrPK § 261), on kohustatud, arvestades UNSV KrPK § 264 märkust, kannatanu esimesena üle kuulama.

Seda korda tulebki rakendada kõigis teiste liiduvabariikide kohtutes. Säärase ülekuulamise momendil esineb kannatanu tunnistaja osas ja allub üldeeskirjadele: teda hoiatatakse valetunnistusega seotud vastutuse eest, ja jutustanud eesistuja ettepanekul ära kõik, mis tal asja kohta teada, hakkavad teda küsitlema nii kohtuliikmed kui ka küsimusi esitama pooled: prokurör, kaitsja ja süüalune.

Kui kannatanu ülekuulamine on lõpetatud, paneb eesistuja temale ette asuda talle kuuluvale poole kohale — prokuröri kõrvale. Sellest momendist alates kuni istungi lõpuni esineb ta kui süüdistav pool, kasutades õigust osa võtta nii uurimisest kui ka vaidlustest, nagu seda otseselt sätivad VNFSV KrPK §-d 283, 287, 304¹⁾.

Peab veel kord märkima (sest paljud rahvakohtud teevad selles küsimuses vigu), et vaidluste käigus tsiviilhageja toetab süüdistust. Tal on õigus tõendada, et süüdistuskokkuvõttes süüalusele omistatavad teod on toime pandud süüaluse poolt ja et neis leidub kuriteo koosseis. See on tema hagi aluseks kriminaalprotsessis ja kohus, mitte

¹⁾ Kõik, mis kannatanu kui tsiviilhageja ülekuulamise korra kohta öeldud, käib nende juhtumite kohta, kus kannatanu toetab oma hagi isiklikult. Kui tal aga on kohtus oma huvide esindaja (volinik), siis mingit keerukust protsessis ei toimu. Volinik teostab poole ülesandeid, kuna kannatanu täidab tunnistaja kohuseid, alludes istungisaalist eemaldumise ja ülekuulamise korda käsitlevaile üldeeskirjadele. Voliniku ei või valida tunnistajate seast, kes on asjaga seotud (VNFSV KrPK § 56).

tunnistades süüdistust tõendatuks, ei rahulda esitatud hagi.

Kuna hagemise õigus kuulub kannatanule ja temal poolena esineda lubamine ei olene prokurörist, siis on tsiviilhageja tõendite hindamisel vaba. See tähendab, et vaatamata prokuröri loobumisele süüdistusest on tsiviilhagejal õigus toetada oma hagi (ja tõendada, et süüalune pani toime kuriteo).

Kuid tsiviilhageja ei ole mitte prokurör ja, toetades oma hagi rahuldamise huvides süüdistust, ei ole ta õigustatud käsitlema kuriteo kriminaalõiguslikke tagajärgi, s. o. karistumäära küsimust. Kohtu poolt kohtualusele määratud karistus ei mõjuta tsiviilhagi rahuldamise küsimuse lahendamist.

Vaidluste kord on Kriminaalprotsessi koodeksis seatud vastavalt tsiviilhagi põhiolu kohta öeldule. VNFSV KrPK § 304 kohaselt esineb vaidlustes esimesena prokurör, siis tsiviilhageja (süüdistaja puudumisel ta saab esimesena sõna) ja pärast neid kaitsja või kohtualune. Kui asjas on tsiviilkostja, siis esineb ta pärast süüdistaja kõnet ja tsiviilhagejat. NSVL Ülemkohus on korduvalt juhatanud, et tsiviilhagejale sõna andmine pärast kaitsja kõnet ja kohtualuse viimast sõna ei ole just seepärast õige, et tsiviilhageja toetab süüdistust.

V peatükk.

TSIVIILHAGI LÄBIVAATAMINE KRIMINAAL- PROTSESSIS.

Selleks et kahjukannatanu tsiviilhagi küsimus saaks õige lahenduse kohtuotsuses, ei tule unustada seda, mis on eespool öeldud selle hagi erilise laadi kohta, millega ta erineb kõigist teistest tsiviilhagidest. Kannatanu hagi aluseks on kuriteo toimepanek kohtualuse

poolt; ainult seepärast võibki seda lahendada kriminaalkohus. Seoses sellega on kohtule kriminaalprotsessis esimeseks juhiseks: kui kohtuliku uurimise käigus on kindlaks tehtud, et süüalusele omistavais tegudes puudub kriminaalkuriteo koosseis, siis kohus ei või esitatud hagi ei rahuldada ega ka tagajärjeta jätta. Sel juhtumil ei ole kohus õigustatud hagi sisuliselt lahendamata ja on kohustatud jätmata läbi vaatamata (KrPK § 327 p. 1).

Kohtu sellisel menetlusel on järgmine mõte: antud asjas kriminaalkuritegu ei esine, kuid küsimust, millises tsiviilõiguslikus vahekorras asuvad pooled, ei ole kohtul õigus lahendada kriminaalprotsessi korras. Seda küsimust nagu igasugust muud tsiviilõiguslikku vaidlust võib lahendada ainult tsiviilprotsessi korras.

Seepärast VNFSV KrPK § 328 sätibki, et tsiviilhagi läbi vaatamata jätmise korral on kannatanul (täpsemalt — sellel, kes pidas end kuriteo läbi kannatanuks) õigus oma hagi uuesti esitada tsiviilkohtupidamise korras. Rõhutame veel kord, et selle hagi juriidiline laad on juba teissugune, kuna ta aluseks ei ole mitte kuriteo toimepaneku fakt, vaid teatud tsiviilõiguslikud suhted.

Toome näite. Barkovit süüdistatakse VNFSV KrK § 168 põhjal selles, et ta võttis kod. Ivanovskilt, kui see evakueerus Moskvast, hoiule mitmesuguseid esemeid, omastas neist osa, kuna osa müüs maha. Asja arutamisel esitas Ivanovski Barkovi vastu hagi 3500 rbl. suuruses summas. Kuid kohus tegi kindlaks, et Barkov ostis Ivanovskilt asjad, makstes osa raha kohe välja, osa saatis posti teel evakuatsioonipaika, kuna osa raha on Barkov veel Ivanovskile võlgu.

Teinud need faktid kindlaks, kohus mõistis Barkovi KrPK § 326 p. 3 „a“ põhjal õigeaks, sest tema tegudes puudub kriminaalkuriteo koosseis, ja jättis Ivanovski hagi läbi vaatamata. Säärane lahendus oli kõigiti õige:

tehes kriminaalasjas õigeksmõistva otsuse ei ole kohus õigustatud arutama küsimust selle kohta, kas Barkov maksis oma võla Ivanovskile täielikult ära ja kui suure summa on ta veel Ivanovskile võlgu.

Ivanovski võib Barkovi vastu hagi esitada tsiviilprotsessi korras, makstes hagi pealt kohtulõivu, ja kohus hakkab arutama seda kui tsiviilasja.

Teissugune näide. Kohus mõistis küla tarbijateühistu kaupluse juhataja, keda süüdistati raiskamises, õigeks, tehes kindlaks sääraseid puudujäägi põhjused, millised polnud ühenduses juhataja mingisuguse kuriteoga, mis olnuks kvalifitseeritav VNFSV KrK § 116 või § 111 järgi. Säärastel asjaoludel peab kohus tarbijateühistu juhatuse poolt kaupluse juhataja vastu esitatud hagi läbi vaatamata jätma.

Pärast säärast kohuotsust on tarbijateühistu juhatuse õigustatud kaupluse juhataja vastu esitama ühistu poolt kantud kahju tasumise hagi tsiviilprotsessi korras. Selle hagi aluseks ei ole enam juhataja kuritegu, mis kohtu poolt on eitavalt otsustatud, vaid tema leping ühistu juhatusega, mille järgi ta oli enda peale võtnud täieliku vastutuse kõigi kaupluse aineliste väärtuste eest.

Mõnikord tekib kohtul probleem, kuidas tuleb tsiviilhagi küsimust lahendada sel korral, kui on õigeks mõistetud kohtualune, kelle teod käivad VNFSV KrK § 6 märkuse alla, kuna nad olid ilmselt vähese tähtsusega ega tekitanud kahjulikke tagajärgi. Säärasel korral peab kohus juhiseks võtma seda, et õigeksmõistmine KrK § 6 märkuse alusel põhjeneb protsessuaalsest seisukohast vaadatuna KrPK § 326 p. 3 „a“: kohtualuse tegudes puudub kuriteo koosseis ja kannatanu hagi tuleb järelikult läbi vaatamata jätta.

Vaatleme nüüd tsiviilhagi saatust samuti õigeksmõistva, kuid teissugusel alusel kujunenud otsuse korral. Kõige sagedamini esinevad sääraseid otsused varguse, röövimise ja muude varavastaste kuritegude asjades, kui süüaluse kohtu alla andmiseks on eeluurimisel küllalda-

selt materjali kogutud ja kui varem kogutud tõendid on kohtus ümber lükatud või kui need kohtunikkude veendumusel ei anna küllaldast alust süüdimõistmiseks.

Oletame, et kannatanud kirjeldasid eeluurimisel kurjategija tunnusmärke, kes nad paljaks riisus. Nende tunnusmärkide järgi anti isik süüalusena kohtu kätte. Kohtus ühed kannatanud kinnitasid, et vastutusele võetud isik on äärmiselt sarnane riisujaga, teised aga eitasid seda sarnasust ja juhtisid tähelepanu silmatorkavaile tunnusmärkidele (näiteks lombakusele või rõugearmidele), mis kohtualusel puuduvad. Kohus jõuab järeldusele, et on juhtunud eksitus, et kannatanuid ei riisunud paljaks mitte käesolev kohtualune, vaid keegi teine.

Säärasele järeldusele jõudes mõistab kohus kohtualuse õigeks, kuid mitte sellepärast, et asjas puudub kuriteo koosseis, vaid sellepärast, et süüetõendid kohtualuse süüdimõistmiseks on puudulikud (KrPK § 326 p. 3 „b“).

Sel juhtumil peab kohus kannatanu poolt kohtualuse vastu esitatud hagi tagajärjeta jätma, sest selle hagi ainsaks aluseks oli kohtualusele omistatav kuritegu, kohus aga lükkas süüdistuse tagasi ning tegi kindlaks, et kuriteo pani toime keegi teine. Kui küsimus on lahendatud sääraselt, siis kannatanu ei või uuesti esitada hagi õigeksmõistetud vastu (VNFSV KrPK § 328), sest kohtualuse süüdistuse kindlaks teinud kriminaalkohtu otsus on kohustuslik ka tsiviilkohtule (VNFSV KrPK § 13); selle küsimuse teissugust lahendust ei saa olla seni, kuni kriminaalkohtu otsus ei ole kõrgema astme kohtu poolt tühistatud.

Asume vaatlema tsiviilhagi saatust süüdimõistva kohtuotsuse tegemise korral.

KrPK § 326 p. 1 käsitleb karistuse määramise juhte, sama paragrahvi p. 2 — karistusest vabastamise juhte amnestia või aegumise tõttu (näiteks VNFSV KrK § 14 märkuse 1 järgi) või sotsiaalseolukorra muutumise ja süüaluse sotsiaalse ohtlikkuse

kadumise tõttu. Nii neil kui ka teistel juhtudel teha kse süüdimõistev otsus. Kohus järelikult teeb kindlaks kohtualuse süü kuriteo toimepanemises, mille esinemine on vajalik, et püstitada mõlemaid küsimusi: nii karistuse kohaldamise kui ka tsiviilhagi rahuldamise kohta.

Kuid teise küsimuse jaatavaks lahenduseks, s. o. kahjutasu mõistmiseks hageja kasuks, on tarvilik kindlaks teha veel tsiviilhageja ainelise kahju esinemine teatud kuriteo tagajärjena, millest üksik-asjaliselt on juttu teises peatükis. Kui kahju on olemas — tuleb hagi rahuldada, kui kahju puudub — tuleb hagi tagajärjeta jätta sellest hoolimata, et süüalune sooritas kuriteo (VNFSV KrPK § 327 p. 3). Seejuures tuleb tähele panna, et kahjust kõneldes peab silmas pidama ainult tasumata kahju. Näiteks, kui kannatanu varastati süüaluse poolt paljaks, kuid uurimisorganid võtsid viimaselt kõik varastatud asjad ära ja andsid need kannatanule tagasi (VNFSV KrPK § 67 korras), siis kannatanu hagi nende asjade koguväärtuse tasumise kohta rahuldada ei või.

Kui kannatanu tõendab, et mõni talle tagasiantud asi on rikutud, siis tuleb hagi rahuldada ainult rikkumisega tekitatud kahju summas. Peab märkima, et ühe või teise vara väärtuse küsimuse lahendamisel on tavaliselt raske kindlaks teha vara täpset väärtust. Kahtluse korral peab kohus kindlaks määrama vara ligikaudse väärtuse, võttes arvesse turukonjunktuuri ja pidades meeles, et kohtu ülesandeks on täielikult rahuldada kannatanu poolt kantud kahju. On süüaluse süü kord kindlaks tehtud, siis peab ta kahju kandma ka juhtumil, kui tema poolt tekitatud kahju määra hindamises on eksitus.

Selle küsimuse kohta andis NSVL Ülemkohtu Pleenum 15. aprillil 1943. a. nr. 8/M-4/U all järgmise seletuse:

„Summade määramisel, mis kuuluvad sissenõudmisele asutustelt, ettevõtetelt ja organisatsioonidelt (sealhulgas

teatritelt, võõrastemajadelt, saunadelt, pesumajadelt, õmblus- ja parandustöökodadelt, värvimistöökodadelt jms.) kahju tasumiseks, mida kodanikud on kandnud hoiuleantud või tellimise täitmiseks antud asjade kostja süü läbi riisumise, kaotsimineku või rikkumise tõttu või mis on kostja süü läbi valveta jäetud, peavad kohtud lähituma riikliku kaubanduse kõrgendatud (kommerts-)hindadest, arvesse võttes ka nende esemete tarvitamise tagajärjel vähenenud väärtust, kui eriseaduses ja valitsuse määrustes pole kehtestatud teissugust kahjutasumise korda.“

Seda arvutamise korda peab nähtavasti rakendama ka neil juhtumel, kui kuriteos süüdlase kriminaalvastutusele võtmisel esitatakse tsiviilhagi seaduse põhjal tema eest varalist vastutust kandva organisatsiooni vastu. Säärane arvutamise kord on kehtiv sotsialistlike organisatsioonide ja kodanike vahelistes suhetes. Mis aga puutub kahjutasusse üksikute kodanikkude vahelistes suhetes nende esemete eest, mis kahjukannatanu võib muretseda nüüd vaid turult, siis tuleb õigeks pidada, et kohus neil juhtumel lähtuks turu- (kuid mitte spekulatiiv-)hindadest.

Tuleb ette, et teatav kuriteo läbi tekkinud kahju tasutakse kannatanule kolmandate isikute poolt. Näiteks huli gaani või riisuja poolt haavatud kodanik ei saanud mõnda aega tööd teha ja arstis ennast, kuid sotsiaalkindlustuse organid tasusid talle täielikult haiguse aja eest ja võimaldasid tasuta arstiabi. Säärasel korral ei ole kannatanul õigus süüaluselt kahjutasu nõuda, sest see kahju on temale juba tasutud.

Kui aga kannatanu tõendab, et ühenduses tema haavamisega ta on kaotanud osaliselt töövõime, siis kohus kohustab süüalust selle kahju tasuma. Sotsiaalkindlustuse organid aga võivad isikult, kes on kehavigastuse tekitamises süüdi, nõuda sisse kõik nende poolt kannatanu ravimiseks kulutatud ja haigustunnistuse järgi väljamakstud summad. Säärase hagi võivad sotsiaalkindlus-

tuse organid esitada ainult tsiviilprotsessi korras pärast kriminaalasja arutamist.

✓ Mõlemad need juhtumid on ette nähtud VNFSV TsK §-s 414.

Praktikas võib esineda juhtumeid, kus kohus, leides varalist kahju tekitanud kuriteo ja tehes isegi kindlaks selle kahju ligikaudse suuruse (ilma milleta sageli ei saa määrata kuriteo koosseisu: KrK § 116 lõike 1 või 2 või 7. augusti 1932. a. seaduse alusel jne.), kõhkleb ikkagi täpselt ära näitama hageja kahjude määra ilma lisatõenditeta. Sellistel juhtumitel (muidugi kui kuriteo koosseis on kohtule selge) lubab seadus asja lõpuni arutada, teha süüdimõistva otsuse ja tunnistada, et kannatanul on õigus hagi rahuldamisele, ning hagi üle anda vastavale kohtule hagi rahuldamise ulatuse määramiseks tsiviilkohtupidamise korras (VNFSV KrPK § 329). Säärastel juhtumitel vabastatakse kannatanu tsiviilkohtus kohtulõivu tasumisest, sest hagi on kostja poolt toimepandud kuriteol põhjendatavalt kriminaalkohus sisuliselt juba rahuldanud; tsiviilprotsessi korras toimetatakse ainult arvutus sissenõudmisele kuuluva summa täpselt kindlaksmääramiseks.

Nagu juba tähendasime, ilmutab seadus suurt hoolitsust kannatanu suhtes. See leiab väljendust ka VNFSV KrPK §-s 330: kui kannatanu ei esitanud tsiviilhagi, kuid kohus tegi kindlaks, et kuriteoga on kannatanule kahju tekitatud, siis on kohus õigustatud otsuse tegemisel määrama tarvitusele võtta abinõud tulevase tsiviilhagi kindlustamiseks. UNSV KrPK vastavas paragrahvis lubatakse kohtul neil juhtumel veel kaugemale minna ja kohtuotsuses ka otsekohe määrata kannatanu kasuks sisse nõuda vastav kahjutasusumma.

Sellise eeskirja rakendamine kannatanute-üksikkodanike suhtes on vaevalt otstarbekohane. Ühest küljest ei saa kannatanut, kes ei soovi süüdimõistetult kahjutasu nõuda, sundida vastu võtma temale väljamõistetud sum-

mat; teisest küljest on võimalik, et kannatanu kavatses esitada hagi peale kriminaalasja lõppu tsiviilkohtu korras ja hindas oma kahju suuremale summale kui see, mida talle välja mõistis kriminaalkohus ilma tema hagiavalduseta. Kannatanu hakkab taotlema seepärast kohtuotsuse tühistamist.

Teisiti on asi, kui kahjukannatanutena esinevad riiklikud ja ühiskondlikud organisatsioonid ning ettevõtted (vt. selle kohta VI peatükk).

On veel vajalik kas või lühidaltki puudutada tsiviilhageja õiguste ja huvide kaitset juhul, kui neid rikutakse kohtu poolt. Süüdimõistva kohtuotsuse korral on küsimus selge: kui tsiviilhageja leiab, et kohus on ebaõigesti tagasi lükanud tema hagi või on ebaõigesti määranud kahju suuruse, siis on temal õigus selle otsuse peale kassatsioonikaebust esitada. See kaebus vaadatakse läbi oblastikohtu kriminaalasjade kohtukolleegiumis, olenevata sellest, kas antud asjas on esitatud prokuröri protesti või süüdimõistetud kassatsioonikaebust (VNFSV KrPK § 349). Samuti on tsiviilhagejal õigus vaideid esitada süüdimõistetud poolt antud kassatsioonikaebusele ja tõendada teise astme kohtus süüdimõistva kohtuotsuse ning sellele tugineva tsiviilhagi rahuldamise õigust.

Meie kirjanduses tekitas rohkesti vaidlust küsimus, kas tsiviilhagejal on õigus õigeksmõistva kohtuotsuse peale edasi kaevata. NSVL Ülemkohtu Pleenum andis selle küsimuse kohta Kohtukorralduse seaduse § 75 korras kohtutele järgmise kohustusliku juhendi:

„Tsiviilhagejal ei ole õigust kassatsioonikaebust esitada kriminaalkohtu õigeksmõistva otsuse peale, välja arvatud juhtumid, kus temale kui kahjukannatanule on seadusega õigus antud esineda kohtus süüdistajana (s. o. VNFSV KrPK §-s 10 ettenähtud juhud — M. Tš.) tingimisel, et asjas ei esinenud prokurör.

Õigeksmõistva kohtuotsuse langetamise korral võib tsiviilhageja, jättes puudutamata õigeksmõistva otsuse

tühistamise küsimuse, tõsta kaebust üksnes otsuse selle osa kohta, milles kohus tsiviilhagi saatust lahendab. Eriti võib säärane kaebus puudutada hagi saatust mõjutavaid õigeksmõistva otsuse põhjendeid ja samuti hagi tagajärjeta jätmist, kui kohus seaduse järgi on kohustatud hagi läbi vaatamata jätma (VNFSV KrPK § 327 ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavad paragrahvid).

Tsiviilkostjal on õigus esitada otsuse peale kassatsioonikaebust ja asja kassatsioonikorras läbivaatamisest osa võtta, kui ta kohtu poolt temale pandud kohustust kannatanule kahju tasuda peab ebaõigeks või kohtu poolt määratud kahjutasusummat liialdatuks.“

Tsiviilkostjal on peale selle õigus vastu vaielda kassatsioonikaebusele, mis tsiviilhageja on esitanud õigeksmõistva kohtuotsuse peale juhtudel, mis on ette nähtud NSVL Ülemkohtu Pleenumi eeltoodud määruses.

Vastavalt NSVL Ülemkohtu seletusele, mis antud Arutjunovi asjas („Sovetskaja Justitsija“, 1937, nr. 15, lk. 44), ei või kassatsiooninstantis rahuldada tsiviilhagi, mida ei ole esimeses instantsis läbi vaadatud.

VI peatükk.

RIIKLIKE JA UHISKONDLIKE ORGANISATSIOONIDE KUI KAHJUKANNATANUTE TSIVIILHAGI ISEÄRASUSED.

Eelnevalt peeti silmas juhtumeid, kus kahjukannatanuks on eraisik. Kuid tunduval hulgal juhtumel on kuritegude — riisumiste ja raiskamiste all kannatanuiks riiklikud ja kooperatiivsed ettevõtted ning asutused ja ühiskondlikud organisatsioonid.

Kehtivais liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksites ei kajastu täiel määral need muudatused, mis toimusid meie majanduse sotsialistliku ülesehituse aastail. Eriti ei leia nende koodeksite paragrahvides rõhutamist

meie aja revolutsioonilise seaduslikkuse peaülesanne — sotsialistliku omandi kui nõukogude korra ühe majandusliku aluse kaitse. Et täielikult endale selgeks teha kannatanu poolt kriminaalprotsessis esitatava tsiviilhagi küsimust, on seepärast tarvilik eriti tähelepanelikult tundma õppida seda normatiivset materjali, mis iseloomustab selle hagi iseäraldusi neil juhtumel, kui kannatanuks on riiklik või ühiskondlik organisatsioon, kui kuritegeliku rünnaku objektiks oli ühiskondlik, sotsialistlik omand.

Seda liiki asjades tuleb kannatanu tsiviilhagi avalikõiguslik iseloom nähtavale juba menetluse algusest peale, s. o. uurimise staadiumis.

NSVL KohtuRK ja NSVL Prokuröri 28. veebruari 1939. a. juhendi nr. 49/1- A -21 kohaselt on uurimisorganid riiklikes ja kooperatiivseis ettevõtteis toimuvais raiskamise ja riisumise asjades kohustatud tsiviilhagi kindlustamise korras ühel ajal kriminaaljälitamise algatamisega panema eelaresti alla ilma erandita kogu süüaluste vara, samuti ka nende perekonnaliikmete ja teiste isikute vara, kelle suhtes võib teha kindlaks, et nad kasutasid summasid, mis olid saadud raiskamise või riisumise teel.

Endastmõistetavalt ei ole tsiviilhagi esitamine süüaluste vastu neil juhtumel mitte kannatanute — riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide — õiguseks, vaid kohustuseks.

On täiesti loomulik, et Isamaasõja ajal tõusetus riisumiste ja raiskamiste vastase võitluse kõvendamise küsimus veel teravamalt — niihästi kriminaalõiguslikus mõttes (arutamise kiirendamine ja kohtuliku repressiooni kõvendamine) kui ka riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide ainelise kahju täieliku tasumise kindlustamise mõttes, arvesse võttes kujunenud majanduslikke tingimusi.

Riikliku Kaitsekomitee 22. jaanuari 1943. a. määruse kohaselt tuleb kaubandus- ja varumisorganisatsioonides

toimunud riisumiste, raiskamiste ja kauba puudujääkide korral nõuda riisutud või puuduvate kaupade väärtus süüdlastelt sisse: tööstuskaupade alal — nende viiekordses ulatuses riikliku kaubanduse kõrgendatud hindade (nõndanimetatud kommertshindade) järgi; toiduainete alal — nende turuhindade järgi, mis on turukomiteede teadete põhjal kindlaks määratud. Riikliku Kaitsekomitee 22. mai 1943. a. määrusega on see kahju arvutamise kord laiendatud kõigile riisumistest ja raiskamistest tekkinud kahjude tasumise juhtumeile, olenemata organisatsioonist, millises need on aset leidnud.

Selle Riikliku Kaitsekomitee direktiivi põhjal on praegusel ajal kehtimas rida ametkondlikke käskkirju ja juhendeid. Nii nõutakse NSVL Kaubanduse Rahvakomissari 29. jaanuari 1943. a. käskkirja nr. 50 järgi: „Riisumiste, puudujääkide ja kaupade kuritarvitamise korral, hoolimata asja üleandmisest kohtu- või uurimisorganitele süüdlaste kriminaalvastutusele võtmiseks, esitada nende vastu tsiviilhagid riisutud ja puuduvate toiduainete väärtuse turuhindade järgi, tööstuskaupade suhtes aga — kommertshindade järgi viiekordses suurus. Kohtu- ja uurimisorganite kaudu kindlustada süüdi-olevate isikute vara arestimine.“

NSVL KohtuRK ja NSVL Prokurör ühise käskkirjaga 27. jaanuarist 1943. a. kindlustasid omakorda kohtu- ja uurimisorganite poolt vajalike abinõude tarvitusele võtmist süüdlaste poolt tekitatud kahju sissenõudmiseks.

Riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide juhid ei pea aga piirduma sellega, et nad annavad riisumise või raiskamise kohta käivad materjalid prokuratuurile teada ja esitavad tsiviilhagi. Selle hagi toetamine kohtus, samuti ka ta suuruse täpsustamine on vastavate riiklike ja koöperatiivsete organite — valitsuste, trustide, kaubastute jne. kohustuseks. Nende esindajad (juriskonsuldid) esinevad kohtus, abistades prokuratuuri süüdistustõendite esitamise, kuid mitte täites tunnistajate ülesandeid.

VNFSV Ülemkohus seletas juba 1935. aastal, et isegi

tsiviilhagejate mitteilumise korral riisumiste ja raiskamiste asjades on kohus säärastes asjades esitatud hagid kohustatud lahendama. Üldiselt on kohtul toimiku materjalides alati olemas kahjude arvutus ja, silmas pidades kõiki tõendeid, mis süüdistav pool on esitanud, võib kohus nõupidamistoas kannatanu poolt kantud kahju reaalsuuruse kindlaks teha. Enamikul juhtumel pole seepärast põhjust kannatanu kahjutasu küsimuse lahendamist edasi lükata.

NSVL Ülemkohtu 47. Pleenumi määruses 9. juunist 1934. a. on selle küsimuse kohta antud järgmine seletus: „Asjaosaliste organisatsioonide poolt sääraste asjade mitteamalgatamise korral (s. o. kannatanute poolt hagide mitteesitamisel — M. Tš.) on kohtuorganid kriminaal-asjade arutamisel kohustatud omal algatusel läbi vaatama kahjude ja raiskamiste tasumise küsimuse, määrates nende suuruse turuhindades.“

NSVL Ülemkohtu Pleenumi 15. augusti 1940. a. määruses on öeldud: „Kohustada kohtuorganeid sotsialistliku omandi riisumiste, raiskamiste ja omakasuliste kuritarvituste asjades süüdimõistva otsuse tegemise korral välja mõistma tekitatud kahju ja tarvitusele võtma viivitamatuid abinõusid selle tasumise kindlustamiseks määruse tegemisega kohtualuse vara arestimise kohta, kui säärast abinõu ei olnud tarvitusele võetud enne kohut; säärane määrus pööratakse viivitamata täitmisele.“

Kui tsiviilhagi ei olnud esitatud ja kohtul puudub võimalus asja arutamist edasi lükkamata või täiendavaid materjale saamata toimetada üksikasjalist arveldust kahju suuruse kindlakstegemiseks, siis kohus, tehes määruse vara arestimiseks, peab ühtlasi asja edasi saatma kahju tasumise küsimuse lahendamiseks tsiviilkohtupidamise korras, ühes prokuröri kohustusliku kaasatõmbamisega asjast osavõtmiseks vastavalt VNFSV TsPK § 12 ja teiste liiduvabariikide TsPK-te vastavaile paragrahvidele.“

Praegusel ajal, pärast Riikliku Kaitsekomitee 22. jaa-

nuari 1943. a. määrust, tuleb arvata, et praktikas võib säärane juhtum esineda vaid kõige haruldasema erandina. Üldiselt esitatakse ja põhjendatakse hagi vastavate materjalidega juba uurimise astmes. Seetõttu kindlustatakse kohtule võimalus teha kahju reaalne suurus kindlaks asjaarutamise jooksul.

Prokuröri vaieldamatuks kohustuseks säärast liiki asjades on vastava organisatsiooni tsiviilhagi toetamine, olenemata selle esindaja osavõtust kohtus. Prokurör on kohustatud ka protesti avaldama kohtuotsuse vastu, mis jätab riikliku või ühiskondliku organisatsiooni kui kannatanu kahjutasu küsimuse kas lahendamata või ei rahulda hagi Riikliku Kaitsekomitee määruse kohaselt.

NSVL KohtuRK 30. aprilli 1943. a. käskkirjas nr. 35 on muu seas märgitud, et raiskamise asju lahendades ei mõista kohtud real juhtumel süüdlaselt välja puudujäänud kaupade väärtust (toiduainete väärtust turuhindade järgi, tööstuskaupade oma aga — kommertshindade järgi viiekordses suurus) või üldse ei vaatagi läbi kahjutasu küsimust. Need juhtumid kutsusid esile karmilt eitava hinnangu NSVL Kohtu Rahvakomissari poolt, kes tunnistas, et säärase kohtute praktika tõttu ei ole täidetud üks nende tähtsamaid kohustusi võitluses sotsialistliku omandi riisumiste ja raiskamiste vastu.

Et kõrvaldada edaspidi kohtute töös selliseid vigu, mis on tingitud osalt sellest, et kohtud tunnevad raiskamiste ja riisumistega tekitatava kahju väljaarvutamise viise puudulikult, peavad kohtud silmas pidama allpool toodavaid juhendeid, mis sisalduvad NSVL Kaubanduse Rahvakomissari 29. jaanuari 1943. a. käskkirjas nr. 50.

Kaubanduslikele organisatsioonidele ja ettevõtetele põllumajandussaaduste turuhindade kohta teadete andmine pannakse linna (rajooni) kaubandusosakondadele. Kaubanduslike ja varumisorganisatsioonide ning ühiskondlike toitlustusettevõtete kauba ja kaubanduslike organisatsioonide abimajapidamiste toodangu riisumiste ja puudujääkide asjades süüdlaselt sissenõutavate summade

suuruse määramise ja lõpparvete koostamise kord aga on ette nähtud juhendis, mis on lisandatud NSVL Kaubanduse Rahvakomissari käskkirjale nr. 50.

Normeeritud toiduainete riisumises, puudujäägis ja kuritarvitustes süüdlaselt isikult sissenõutavate summade suurus määratakse kindlaks:

a) Saadustel, mis on lubatud müügile kolhoositurul (viljasaadused, tangud jms.), hindade järgi, mis on kolhoositurul välja kujunenud. Juhtumil, kui kolhoositurul ei ole müügil küpsetatud leiba, arvatakse leiva puudujäägi pärast esitatud tsiviilhagi määramiseks turuhind jahu hinna järgi, mis loetakse seejuures võrdseks leiva turuhinnaga.

b) Suhkrul ja kondiitritoodetel — mee hindade järgi; makaronidel — jahu hindade järgi; konservi- ja vorstitudetel — liha hindade järgi jne.

Sissenõutavate summade suuruse kindlaksmääramisel tuleb lähtuda kolhoositurul müügil oleva vastava rühma kõige kallima kauba hindadest.

Neil erandjuhtumel, kui on täiesti võimatu kindlaks teha nende kaupade hind kolhoositurul, mis riisunud tööstuslike toiduainetega on samalaadsed, siis toimub süüdlaselt isikuult sissenõutavate summade arvutamine antud rühma kõige kallimate kaupade kommertshindade järgi viiekordses suuruses.

Kaupadelt, millel pole kommertshindu, toimub sissenõutavate summade arvutamine kõrgendatud hindade hinnakirja koeffitsiendi (1:2,5) viiekordses suuruses, s. o. hinnakirja hindade kõrgendamise teel kaks teist ja pool korda.

Arvutamine toimub vastavate kaupade turuhindu käsitlevate kaubandusosakonna teadete põhjal riisumiste ja puudujääkide avastamise ajal ja kohas ning raamatupidamisstatistika andmete põhjal.

Kaubandusosakonna teade, mis oli arvutluse koosta-

mise aluseks, esitatakse kohtu- või uurimisorganitele koos muude tsiviilhagi põhjendavate dokumentidega.

Normeeritud tööstuskaupade riisumistes, puudujääkides ja kuritarvitamises süüdlasilt isikuilt sissenõutavate summade suurus tuleb välja arvutada kommertshindade järgi viiekordses suuruses, võttes seejuures juhiseks NSVL Kaubanduse Rahvakomissari 29. aprillil 1942. a. käskkirjaga nr. 84 kindlaksmääratud kommertshindade hinnakirja.

Teise kategooria asju, millel on praegusel ajal eriti suur tähtsus selles mõttes, et nende järgi nõutakse riiklikele ja ühiskondlikele organisatsioonidele tekitatud kahju täielikku tasumist, moodustavad kolhoosidele ja sovhoosidele kuuluva karja hävimise või riisumise asjad. Neis asjus esineva kahju suuruse väljaarvutamise küsimus on lahendatud NSVL RKN 9. jaanuari 1944. a. määrusega nr. 31 „Kolhoosidele ja sovhoosidele kuuluva karja hävimises või riisumises süüdlaste isikute ainelise vastutuse kohta“.

Selles määruses on sätitud: „...Hagide esitamisel isikute vastu, kes on süüdi veiste, sigade, lammaste ja kitsede hävimises, määrata kahjude summa looma kolmekordse väärtuse ulatuses kõrgeima ostuhinna järgi, kuid tööloomade hävimisel — looma kolmekordse väärtuse ulatuses tööloomade hindade järgi, olenemata süüdlaste vajalikul korral kriminaalvastutusele võtmisest“ 1).

1) Tuleb silmas pidada, et NSVL RKN ja ÜK(b)P KK ka oma määruses „Abinõudest hobuste arvu suurendamiseks, nende eest hoolitsemise ja nende ülalpidamise paremale järjele tõstmiseks kolhoosides ja sovhoosides“, mis avaldati „Pravdas“ 13. mail 1943. a., kohustasid sovhooside direktoreid esitama hobuste hävimises süüdlaste isikute vastu kahjutasuhagisid hobuse väärtuse kolmekordses suuruses varumishindade järgi (§ 23.) Töölepingu põhjal sovhoosis töötava isiku süüdistamise korral VNFSV KrK § 79³ või § 79⁴ põhjal tuleb seega hagi tema vastu esitada hobuste varumishinna kolmekordses suuruses.

Ja edasi: „Isikute vastu, kes on süüdi loomade riisumises, esitada hagi riisunud looma väärtuse sissenõudmiseks turuhindade järgi.“

Kolhooside ja sovhooside kahju hindamise kohta käivate ja selles NSVL RKN määruses sisalduvate eeskirjade täpseks täitmiseks kohtute poolt on antud juhend NSVL Kohtu Rahvakomissari 12. jaanuari 1944. a. käskkirjas nr. D-3.

NSVL Prokurör nõudis 24. jaanuari 1944. a. käskkirjas nr. 20 omakorda prokuratuuriorganilt, et kriminaaljälitamise algatamisel loomade hävimises või riisumises süüdlaste isikute vastu oleks kindlustatud kahju tasumine NSVL RKN määrusega ettenähtud suuruses. Prokurörid on kohustatud protesti avaldama iga kohtuotsuse vastu, milles NSVL RKN määrusest hoolimata ei nõuta kolhooside või sovhooside loomade hävimises või riisumises süüdlasilt isikuilt sisse nende poolt tekitatud kahju.

Kriminaalasjade arutamisel tekitab kohtule tvisiülhagi puhul mõnikord raskust varalise vastutuse jaotamine ühes asjas esineva mitme süüaluse vahel. Kõige sagedamini juhtub seda riisumiste ja raiskamiste salga kohta käivates asjades.

Kuidas iga süüaluse individuaalne kriminaalvastutus määratakse, see on sätitud Kriminaalkodeksi Üld- ja Eriosas. Tsviilvastutus aga on määratud TsK § 408 üldreegli, mis näeb ette, et ühiselt kahju tekitanud isikud vastutavad kahjusaja ees solidaarselt.

Kohtupraktikas tuleb ette juhtumeid, kus solidaarse vastutuse küsimus on lahendatud ebaõigelt. Riisumiste ja raiskamiste asju arutades võtavad kohtud riisunud või raisatud summa eest mõnikord solidaarsele vastutusele kõiki asjas süüdimõistetuid, olenemata sellest, millist osa keegi süüdimõistetulist riisumises või raiskamises etendas. Seetõttu isik, kes riisumises või raiskamises asjas on vastutusele võetud töösse lohaka või hooletu suhtumise pärast,

mis aga ei ole seotud mingi kasuahne eesmärgiga, ja kellele seepärast on mõistetud väike karistus, on sunnitud tekitatud kahju eest aimelist vastutust kandma samas ulatuses kui otsesed riisujad ja raiskajad, kes riigi kulul kuritegelikult rikastusid.

Tunnistades säärase süüalustesse vahet tegemata suhtumise ebaõigeks, andis NSVL Ülemkohtu 51. Pleenum järgmise seletuse: „Mingi kuriteoga tekitatud kahju eest peab solidaarsele vastutusele võtma aimult kuriteo otseseid täideviijaid ja neid, kes võtsid kuriteost osa kihutamise ja kaasaaitamisega.“

NSVL Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi määruses Arkadjevi asjas („Sotsialistitšeskaja Zakonnost“, 1941, nr. 7—8, lk. 32) on antud väga tähtis juhis isikute õiguste kaitseks, kes ei võtnud osa kriminaalasjast, milles kannatanu hagi esitas. Vastavalt sellele määrusele kohus, läbi vaadates süüaluse teoga tekitatud kahju kohta käivat tsiviilhagi, „ei ole õigustatud ette määrama asjasse mittetõmmatud isikute solidaarset vastutust. Tsiviilhagi nende isikute suhtes kuulub läbivaatamisele tsiviilkorras“.

Teatavasti VNFSV KrK § 28 märkuse 2 kohaselt oli Isamaasõja ajal kohtutel teatud juhtumel õigus otsuse täitmist edasi lükata, millega oli mõistetud vabadusekaotus, saates süüdimõistetu tegevväkke.

Sellega seoses tekkis küsimus, kas võib sääraseid juhtumitel peatada varalist sissenõudmist hagi järgi, mis raiskamise või riisumise eest süüdimõistetu vastu oli riikliku või ühiskondliku organisatsiooni poolt esitatud.

NSVL Ülemkohtu Pleenum oma 13. aprilli 1944. a. määruses nr. 6/3/u sättis, et juhtumil, kui kuritarvituste, riisumiste, raiskamiste ja puudujääkide eest süüdimõistetud isikute asjades kohaldatakse kohtuotsuse täitmise edasilükkamist ühes süüdimõistetu saatmisega tegevväkke, on kohus konkreetseist oludest lähtudes õigustatud peatama ka tekitatud kahju tasuks väljamõistetud summade sissenõudmise.

Riisumiste ja raiskamiste asjades süüdimõistetute vara, millele on kohtuotsustega pööratud sissenõudmine, realiseeritakse NSVL KohtuRK 31. mai 1943. a. käskkirja nr. D-27 kohaselt järgmises korras:

Toiduained ja tööstuskaubad, mis on samalaadsed kaupadega, mille riisumise või puudujäägi eest on süüdlane kriminaalvastutusele võetud või mis on kannatanud organisatsiooni operatsioonide esemeiks, antakse kannatanud organisatsioonile kohtuotsuse põhjal üle natuuras ja arvestatakse sama väärtuse järgi vastava kahjuosa katteks.

Muu vara realiseeritakse:

a) tööstuskaubad ja majakraam — kaupluste kaudu, nende puudumisel aga — riiklike ja kooperatiivsete kaubandusorganisatsioonide kaudu komisjoni alusel riiklike kommertshindade järgi;

b) toiduained, välja arvatud põllumajandussaadused, antakse üle vastavaile kaubandusorganisatsioonidele riikliku kaubanduse hindade järgi;

c) põllumajanduslik toodang, loomad ja kodulinnud realiseeritakse komisjoni alusel kolhooside (kolhoosi müügikohtade) kaudu turuhindade järgi;

d) ehitised antakse üle kommunaalmajanduse kohalikele organitele;

e) valuutaväärtused antakse üle Riigipangale tema poolt määratud hinna järgi;

f) antiik- ja kunstiesemed, mis omavad muuseumiväärtust, antakse tasuta üle vastavate muuseumide ja teaduslike asutuste korraldusse, nende esemete hinde-summa aga, mis on ekspertiisi poolt kindlaks määratud, arvestatakse sissenõude katteks.

Vara realiseerimise eest komisjoni alusel makstakse kaubandusorganisatsioonile või kolhoosile tasu 15% piirides summast, mis laekus vara realiseerimisest.

SISUKORD.

I peatükk.	Kuriteoga tekitatud kahju tasumise hagi mõiste	3
II peatükk.	Kes võib esitada tsiviilhagi kriminaalprotsessis?	6
III peatükk.	Kelle vastu võib esitada tsiviilhagi kriminaalprotsessis?	12
IV peatükk.	Tsiviilhageja õigused kriminaalprotsessis . . .	16
V peatükk.	Tsiviilhagi läbivaatamine kriminaalprotsessis .	23
VI peatükk.	Riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide kui kannatanute tsiviilhagi iseärasused	31

Rbl. 3.—

A

11726⁰₇

5032638

TU RAAMATUKOGU

1 0300 00503263 8